

Jurgis PAKERYS
Vilniaus universitetas

DABARTINĖS LIETUVIŲ KALBOS DAIKTAVARDINIŲ VEIKSMAŽODŽIŲ PRIESAGŲ IR JŲ PAMATINIŲ DAIKTAVARDŽIŲ KAITYBOS KLASIŲ SANTYKIS¹

1. Įvadinės pastabos. Gerai žinoma, kad dalis baltų (ir kitų ide.) kalbų denominatyvinių veiksmažodžių priešagų yra kilusios iš daiktavardžių kamiengalių. Žiūrint iš ide. prokalbės perspektyvos, daiktavardžių suveiksmažodinio priemonė esamojo laiko kamiene buvo tik priešaga *-*ié/ó-*, jungta tiesiai prie daiktavardžių kamiengalių. Todėl, sakysim, lie. veiksmažodžių *va-góti*, *akýti*, *séiléti*², *žaičiuoti* esamojo laiko kamienai istoriškai skaidytini taip: **vagā-ja-* (← **vagā-*), **aki-ja-* (← **aki-*), **seilē-ja-* (← **seilē-*), **žaičiu-ja-* (← **žaičiu-*). Apie darybos tipus ir kategorijas tokiais atvejais kalbėti būtų sunku, nes ide. *-*ié/ó-* (> lie. *-ja-*) atlieka tik verbalizacijos priemonės vaidmenį, o darybinė vedinio reikšmė nenusipėjama (plg. Meillet 1937, 219). Vedinio sintaksinius ir semantinius požymius galima mėginti apibūdinti ne-bent atsižvelgiant į pamatinio žodžio ypatybes (plg. Barber 2005) arba įžiūrint tam tikrą linksnio formą pamatiniame kamiene (plg. Peters 1999, 308 apie instrumentalinį darinį *-*oh₁-je/o-*, iš kurio galėjo išriedėti t. p. ir lie. *-úo-ja-*)³. Ilgainiui ide. kalbose iš istorinių daiktavardžių kamiengalių ima formuotis naujos veiksmažodžių priešagos, o jų darybiškėjimo (virtimo darybos formantais, vediniams suteikiančiais prognozuojamas darybos reikšmes) procesą lietuvių kalbos istorijoje chronologiškai galima įsivaizduoti taip.

¹ Straipsnyje aprašomą tyrimą finansavo Lietuvos mokslo taryba (sutarties Nr. LIT-2-4), svarbiausi jo rezultatai buvo pristatyti XI tarptautiniame baltistų kongrese Rygoje (2010 m. rugsėjo 27–30 d.). Autorius nuoširdžiai dėkoja už klausimus ir pastabas pranešimo klausytojams ir straipsnio recenzentams.

² Čia ir toliau dviem kirčio ženklais pažymimi DŽ^{6e} teikiami kirčiavimo variantai.

³ Be to, reikia atkreipti dėmesį ir į tai, kad tokie veiksmažodžių kamienai galėjo būti sudaryti ir kaip dalyvius interpretuojant daiktavardinius priešagos *-t-as* (< ide. *-*t-ó-*) būdvardžius (synchroniškai šios priešagos jau skiriamos ilgesnės: *-étas*, *-ytas*, *-(i)otas*, *-(i)uotas*), t. y.: **vagā-* → **vagā-t-as*, iš čia es. l. **vagā-ja-*, **aki-* → **akī-t-as*, iš čia es. l. **aki-ja-* ir t. t. (šiuo požiūriu apie *-uo-ti* žr. Endzelīns 1951, 813; t. p. Ambrazas 2011, 89; plačiau iš s. gr. ir ide. perspektyvos žr. Tucker 1990, 275–328).

(1) Daiktavardžius verčiant veiksmažodžiais, prie jų kamiengalių jungiama priesaga ide. *-ié/ó- (> lie. -ja-) ir vedinio reikšmė nuo jos nepriklauso.

(2) Daiktavardžių kamiengaliai ilgainiui liejasi su linksnių galūnėmis, juos skirti žodžio struktūroje darosi sunkiau, todėl vietoj buvusios vienos suveiksmąžodinimo priemonės atsiranda kelios (lie. *-āja-, *-ija-, *-ēja-, *-ōja-). Kol vediniams šie afiksai nesuteikia nuspėjamų darybos reikšmių, juos tegalima laikyti verbalizacijos priemonėmis. Kurį laiką tos priemonės parenkamos pagal pamatinio daiktavardžio kaitybos klasę (istorinį kamiengalį), bet atsiranda ir šios taisyklės pažeidimų – ir dėl pamatinių daiktavardžių kaitybos klasių įvairavimo, ir dėl kamiengalio, kaip žodžio morfologinės struktūros elemento, nykimo. Sakysim, istoriškai dėsningu vediniu laikytinas veiksmažodis *séil-é-ti* (← *séilės*), bet šalia jo atsiranda ir tokių, formaliai žiūrint, nedėsningų darinių, kaip antai *kand-é-ti* ‘būti kandžių édamam’ (← *kándis*) arba *bob-é-ti* ‘virsti boba’ (← *bóba*), *kául-é-ti* ‘darytis kaip kaului’ (← *káulas*) ir pan. Panašiai greta istoriškai prognozuojamo *vag-ó-ti* (← *vagà*) tipo vedinių ima rasti darinių ir iš kitų kamienuų, plg.: *kart-ó-ti* (← *kařtas*), *seili-ó-ti* (← *séilės*), *vyči-ó-ti* ‘rišti vytimis’⁴ (← *vytis*, *-iēs*) ir kt. Atitinkamai šalia *ak-ý-ti* (← *akis*) istoriniu požiūriu nelauktini ir greičiausiai tik vėliau atsiradę *dúm-y-ti* (← *dúmai*), *kniēd-y-ti* (← *kniēdē*), *viēlyti* ‘verti vielą’ (← *vielà*) ir pan., o šalia *žaiβ-úo-ti* (← *žaiβas*) – *buri-úo-ti* (← *būrē*), *aki-úo-ti* ‘daryti akis (skylutes)’ (← *akis*), *dūd-úo-ti* (← *dūdà*) ir pan. Istorinės kalbotyros darbuose paprastai šių priesagų aptarimas kaip tik ir pradedamas nuo dėsningųjų vedinių (kurių kamiengaliai koreliuoja su atitinkamomis priesagomis), o vėliau nurodoma, kad analogiškai su tomis priesagomis pasidaroma veiksmažodžių ir iš kitų kamienuų daiktavardžių (plg.: Skardžius 1943, 488, 493, 504, 509, 521, 534t.; Stang 1966, 360, 364, 366t.). Panašiai informacija teikiama ir akademinėje „Lietuvių kalbos gramatikoje“ (žr. LKG 2, 248, 254, 258, 261).

(3) Daiktavardinių veiksmažodžių priesagos iš suveiksmažodinimo priemonių ilgainiui gali virsti darybiniais formantais, turinčiais tam tikras (progno-

⁴ Čia ir toliau reikšmės nurodomos tik rečiau vartojamų veiksmažodžių arba tik tada, kai reikia atskleisti darybos semantiką. Paskutinio daiktavardžio kamieno priebalsio minkštumas (rašyboje – jo ženklas <i>) priskiriamas kamienui, jei tas kamienas turi minkštąjį priebalsį prieš nepriešakinės eilės balsius (plg. *séli-ų*, *vyči-ų*). Jei tas priebalsis šioje pozicijoje nėra minkštasis, tada pamatinio kamieno minkštinimo ypatybė (žr.: Urbutis 1978, 224; DLKG⁴, 49) priskiriama veiksmažodžio priesagai, plg. *nasr-ió-ti* ‘(menk.) šūkauti’ ← *nasrai*.

zuojamas) darybines reikšmes. Čia greičiausiai veikia keli faktoriai: (a) dauguma naujai atsiradusių veiksmažodžių priesagų sutampa su jau anksčiau egzistavusiais būdvardinių ir deverbatyvinių veiksmažodžių formantais, todėl gali būti veikiamos jų reikšmių (plg., sakysim, ide. *-eh₁- > lie. -ė-, žr. apie tai toliau); (b) kaip jau minėta (žr. 3 išn.), kai kuriais atvejais naujosios priesagos galėjo atsirasti reinterpretuojant ir daiktavardinius priesagos *-t-(as) būdvardžius, todėl iš čia kildintinos ir tam tikros naujųjų formantų reikšmės; (c) kartais naujųjų priesagų darybinės reikšmės galėjo būti apibendrintos ir pagal gausesnes vedinių grupes, kurie iš pradžių buvo vesti tik jungiant darybos požiūriu asemantiškas verbalizacijos priemonės.

2. Norint atidžiau panagrinėti čia ką tik aprašytą (galimą) priesagų darybiškėjimo procesą, buvo išnagrinėti visi priesagų -ė-ti, -y-ti, -o-ti ir -uo-ti daiktavardiniai vediniai, fiksuoti elektroniniame „Dabartinės lietuvių kalbos žodyne“ (DŽ^{6e}). Pagrindinis tyrimo tikslas buvo išsiaiškinti, kiek daiktavardžių kaitybos klasės (istoriniai kamienai) dabartinėje lietuvių kalboje dar koreliuoja su atitinkamomis denominatyvinių veiksmažodžių priesagomis. Atsižvelgiant į šį ryšį, priesagas būtų galima išdėstyti morfologinio laisvumo skalėje: laisviausios būtų tos, kurios su istoriniais kamienais yra mažiausiai susijusios, o labiausiai suvaržytos – kurių jungimas prie daiktavardžių dar gana aiškiai priklauso nuo jų kaitybos klasės. Tolesniu priesagų darybiškėjimo žingsniu – formantų semantizacija (žr. (3) etapą) – šiame straipsnyje plačiau nesidomima, bet šiek tiek preliminarių pastabų pateikiama.

Renkant medžiagą iš DŽ^{6e}, naudotasi automatine paieška (eilutėmis „*ėti(s)“, „*yti(s)“, „*oti(s)“, „*uoti(s)“), vėliau veiksmažodžiai rankiniu būdu kopijuoti į elektroninės skaičiuoklės lenteles ir ieškota jiems tinkamų pamatinių daiktavardžių, su kuriais būtų matomas aiškesnis sinchroninis darybos ryšys (nuo istorinės žodžių darybos ir tarmių duomenų čia siekta atsiriboti⁵). Surinktos medžiagos lentelėse šalia veiksmažodžių nurodytos jų darybos

⁵ Suprantama, naudojantis DŽ^{6e}, į medžiagos rinkinį patenka ir šiek tiek tarminių, pasenusių ar šiaip rečiau vartojamų veiksmažodžių. Nenorint subjektyviai spręsti dėl jų vartosenos dabartinėje kalboje, tokie pavyzdžiai į tyrimo rezultatus įskaičiuojami. Kita vertus, dėl pamatinių žodžių reikia pasakyti, kad kai kuriais atvejais nedėsningi kamienai nustatomi tik todėl, kad ribojamasi DŽ^{6e} medžiaga. Sakysim, šiame tyrime veiksmažodis *eli-ó-ti* ‘daryti eiles, rikiuoti eilėmis; kurti eiles’ siejamas su *elė*, bet šalia jo žinomas ir tarminis (rytietiškas) *io* kamieno variantas *elià*, kurio santykis su *elióti* būtų jau dėsningas. Be to, retais atvejais kaip (galimi) pamatiniai žodžiai paminimi ir kai kurie daiktavardžiai, fiksuoti tik LKŽ^e.

priesagos ir pamatinių daiktavardžių kaitybės klasės. Visi duomenys skaičiuoti naudojantis filtrais, leidžiančiais atrinkti duomenis pagal tam tikrus kriterijus (priesagą ir daiktavardžio kaitybės klasės santrumpą). Dauguma daiktavardžių kaitybės klasių pažymėtos pagal tradicinį požymį – daugiskaitos naudininko galūnės balsį (ir, jei reikia, pridėdant prieš jį einančio priebalsio minkštumo ženklą): (*i*)a (*výr-a-ms*, *kel-íá-ms*, *bról-ia-ms*, *arkl-íá-ms*), (*i*)o (*šak-ó-ms*, *gāl-io-ms*), *é* (*ēgl-é-ms*), *i* (*dal-ì-ms*), *u* (*sūn-ù-ms*, bet *iu*, žinoma, pagal vienskaitą, plg. *stāl-ius*, *stāl-iaus* ir pan.). Istoriniai priebalsiniai kamienai žymėti *C* ir *į* jų kaitybės specifiką labiau nesigilinta, nes to veiksmažodžių darybai aiškinti nereikia. Taip pat, kaip matyti, nediferencijuojami ir tipai *kēlias*, *brólis* ir *arklỹs*, nes tiriamų priesagų ir jų pamatinių daiktavardžių santykiui tie dalykai irgi nėra svarbūs. Be to, reikia atkreipti dėmesį ir į tai, kad dalis pamatinių daiktavardžių priklauso naujesniajam lietuvių kalbos leksikos sluoksniui – vadinamųjų tarptautinių žodžių grupei, kurie į skaičiavimus taip pat įtraukti, ir vienu atveju, kai tokių vedinių buvo daugiau (žr. priesagos *-(i)uo-ti* aprašą), suskaičiuoti atskirai (čia taip pat prireikė pažymėti ir porą nekaitomųjų daiktavardžių).

3.1. Priesagą *-é-ti* turinčių ir darybiškai su daiktavardžiais susijusių veiksmažodžių esamojo laiko kamienas dažniausiai turi priesagą – jos istoriškai ir reikia tikėtis. Vis dėlto esama šiek tiek pavyzdžių, kurie priklauso vadinamųjų mišriųjų veiksmažodžių tipui arba kamieną be priesagos turi kaip vieną iš kaitybės variantų. Tokių veiksmažodžių nedaug, dalies jų interpretacija problemiška, tad jie toliau trumpai aptariami, kad būtų matyti, kaip tokios leksemos galėtų paveikti tyrimo rezultatus.

Iš es. l. *i* kamieną turinčių (kaip vienintelį ar kaip variantą) daiktavardiniais galima būtų laikyti šiuos veiksmažodžius: *gliaum-é-ti*, *-éj-a* (*gliaũm-i*) ‘trauktis gliaumais’ (← *gliaumai*), *géd-é-ti-s*, *géd-i-si* ‘būti gėda’ (← *gėda*), *trūn-é-ti*, *trūn-i* ‘sausai pūti, trešti, dūlėti’ (← *trūnys*), *žym-é-ti*, *žým-i* ‘būti žyme; daryti žymę’ (← *žymė*), *žmon-é-ti-s*, *žmōn-i-si* ‘būti žmonėse, svečiuotis’ (← *žmōnės*). Ieškant kitokios sinchroninės interpretacijos galimybės, nebent daiktavardžius *trūnys* ir *žymė* būtų galima pasiūlyti laikyti veiksmo rezultatais, nors reikia pripažinti, kad tokie tipai taip pat nedarūs⁶; dar plg.

⁶ Žr. DLKG⁴, 128, kur *i* kaitybės klasės vedinių visai nenurodoma, bet plg. Skardžius 1943, 52t. (tiesa, čia daiktavardis *trūnys* istoriniu požiūriu su joku veiksmažodžiu nesiejamas).

santykį tarp *dom-é-ti-s*, *dôm-i-si* ir *domě* ‘domesys’: šis daiktavardis retas, tad laikytinas veiksmo pavadinimu (apie šį tipą žr. DLKG⁴, 100), o denominatyvinė veiksmožodžio daryba jau neįžiūrėtina. Daiktavardis *kerai* taip pat turėtų būti laikomas veiksmožodiniu (← *ker-é-ti*, *kēr-i*), o, sakysim, veiksmožodį *ker-é-ti*, *kēr-i* (-*ėj-a*) ‘plačiai augti’ su *kēras* ‘krūmas’ susieti būtų sunku: ir paties veiksmožodžio semantika platesnė, ir potencialaus pamatinio daiktavardžio minėtoji reikšmė reta.

Iš es. l. *a* kamieną turinčių veiksmožodžių minėtini *dulk-é-ti*, *dùlk-a*, *laš-é-ti*, *lāš-a* ir *tum-é-ti*, *tùm-a* (‘tarm.) tumei darytis, tirštėti, tenėti’, bet reikia pritarti Erdvilui Jakuliui (2004, 29–33), kad šias leksemas denominatyvinėmis (plg. *dùlkė*, *lāšas*, *tumė* ‘tirštumai’) laikyti nepatikima, nes tipui *-é-ti*, *-a* būdingesnė kita darybos kryptis – veiksmožodiniai daiktavardžiai (plg. ir ką tik aptartus galimus vedinius iš *-é-ti*, *-i* tipo veiksmožodžių). Šiek tiek netikėta, kad es. l. *a* kamieną turi veiksmožodis *virb-é-ti*, *vìrb-a* ‘virsti virbais’: žiūrint reikšmės, tai aiškus denominatyvas, o toks jo es. l. kamienas kažki ar realiai vartojamas, tad greičiausiai gali būti tik žodyninė forma, atsiradusi veikiant veiksmožodžiui *virb-é-ti*, *vìrb-a* ‘knibždėti, krutėti; drebėti, virpėti’ (plg. Jakulis 2004, 32).

Taigi, atmetus abejonių keliančius atvejus, toliau į denominatyvų sąrašą iš minėtųjų veiksmožodžių galima būtų įtraukti tik keturis: *gédétis*, *gliaumėti*, *virbėti* ir *žmonétis*.

Dėl visuose kamienuose priesagą turinčių (priesaginių) atvejų taip pat reikėtų nurodyti kelis dalykus. Renkant medžiagą nebuvo įskaičiuojami galimi tolesni darybos žingsniai – priešdėliniai arba sangražiniai vediniai, išskyrus tokius atvejus, kai paprastesnis veiksmožodis nefiksuotas nei DŽ^{6e}, nei LKŽ^e: *dumšl-é-ti-s* ‘raukšlėtis’ (← *dùmšlė* ‘raukšlė, nelygumas’), *galyn-é-ti-s* (← *galýnės*). Kai kada DŽ^{6e} laikant labai retai vartojamais (arba tiesiog atsitiktinai) nenurodomi nepriešdėliniai ir nesangražiniai veiksmožodžiai, todėl juos čia į bendrą skaičių nuspęsta įtraukti: *su-biurokrat-é-ti* (*biurokrat-é-ti* liudija internetinė vartoseną⁷, ← *biurokrátas*), *į-merg-é-ti* (plg. *merg-é-ti* ‘augti į mergą’ LKŽ^e, ← *mergà*), *su-prielinksn-é-ti* (plg. *prielinksn-é-ti* LKŽ^e, ← *príelinksnis*), *į-pus-é-ti* (plg. *pus-é-ti* (← *pùsė*), kuris LKŽ^e nurodomas tik iš vieno žodyno – NdŽ), *nu-taut-é-ti* (LKŽ^e *taut-é-ti* ‘tapti tautos nariu, įgyti

⁷ Sakysim, naudojantis „Google“ paieškos įrankiu rasti 2 bendraties pavyzdžiai (2011 10 30).

tautos požymių' ← *tautá*), *į-si-téis-é-ti* šalia LKŽ^e *téis-é-ti* 'pripažinti galiojančiu' (← *téisė*), *į-teis-é-ti* 'įgalioti'), *žvaigžd-é-ti-s* 'pradėti rodytis žvaigždėms' (plg. *žvaigžd-é-ti* 'darytis žvaigždėtam' LKŽ^e, ← *žvaigždė*).

Atsižvelgiant į šias pastabas, galima kalbėti apie 144 DŽ^{6e} fiksuotus daiktavardinius priesagos *-é-ti* veiksmažodžius⁸. Kiek mažiau nei trečdalis pamatinių daiktavardžių dėsningai priklauso *é* klasei, plg.: *aikšt-é-ti* 'būti matomam' ('būti aikštėje') ← *aikštė*, *dėm-é-ti* 'tepti, daryti dėmes' ← *dėmė*, *drev-é-ti* 'darytis, rasti drevėms' ← *drevė*, *gerkl-é-ti* 'rėkti, šaukti' ('naudotis gerkle') ← *gerklė* ir kt. Žiūrint semantikos, akivaizdu, kad šioje grupėje prognozuoti vedinio reikšmę sunku, ir čia matyti diachroninis dėsningumas: istoriškai šie daiktavardžiai tėra suveiksmažodinami ir gali turėti įvairių darybos reikšmių (plg. teiktųjų pavyzdžių: 'būti (kur)', 'daryti (ką)', 'įgyti (ką), atsirasti (kam)', 'naudotis (kuo)'). Vis dėlto rodosi prasminga kalbėti apie tam tikrą būsenos kaitos vedinių grupelę (apie jos ryšį su būdvardiniais priesagos *-é-ti* vediniais žr. toliau), plg.: *beždžion-é-ti* 'darytis kaip beždžionė', *durp-é-ti* 'virsti durpėmis', *pelk-é-ti* 'virsti pelke' ir pan.

Pusė priesagos *-é-ti* vedinių yra pamatuoti daiktavardžių, priklausančių kaitybės klasėms *a* ir *ia*, plg.: *dumbl-é-ti* 'užslinkti dumblu' (← *dumblas*), *gyvul-é-ti* 'virsti gyvuliu' (← *gyvulys*), *kvail-é-ti* 'virsti kvailiu' (← *kvailys* arba 'darytis kvalesniam' ← *kvailas*), *led-é-ti* 'trauktis arba virsti ledu' (← *lėdas*), *prot-é-ti* 'darytis protingam' ('įgyti proto') ← *prōtas*, *snargl-é-ti* 'išskirti snarglius' (← *snarglys*) ir kt. Šioje grupėje prognozuoti vedinio reikšmę daug paprasčiau – kaip matyti, čia dominuoja virsmo ir įgijimo semantika – 'darytis tokiam, kas pasakyta pamatiniu žodžiu' resp. 'įgyti to (trauktis, dengtis tuo), kas pasakyta pamatiniu žodžiu'. Tokia pati ir vyraujanti priesagos *-é-ti* būdvardinių vedinių reikšmė, tad reikia manyti, kad būtent jie bus paveikę ir daiktavardinių priesagos *-é-ti* veiksmažodžių semantiką. Vis dėlto, kaip jau buvo matyti, iš *é* kamieno daiktavardžių išvesti veiksmažodžiai tam poveikiui yra „atsparesni“ ir rodo platesnį darybos reikšmių spektrą. Žinoma, reikia pasakyti, kad ir (*ia*) klasės daiktavardžių pamatuotų veiksmažodžių semantika nėra absoliučiai nuspėjama, bet tokių atvejų tėra vos vienas kitas, plg. *bad-é-ti* 'kęsti alkį, bada' (← *bādas*).

⁸ Dar sykį peržiūrėjus turimą medžiagą, pranešimo metu pateiktus duomenis pavyko patikslinti. Daugeliu atvejų pokyčiai nėra reikšmingi, bet priesagos *-é-ti* atžvilgiu jie svarbūs: pranešime kalbėta tik apie 85 vedinius, o *é* kaitybės klasės dalis buvo 22% (atitinkamai dabar aptariamais 144 vediniais, iš jų 31% pamatuoti *é* klasės daiktavardžių).

Kitų daiktavardžių kaitybos klasių pamatuoti vediniai sudaro vos mažiau nei 20%, plg.: *akmen-ė-ti* ‘virsti akmeniu, kietėti’ (← *akmuō*), *angl-ė-ti* ‘virsti anglimi’ (← *anglīs*), *cukr-ė-ti* ‘virsti cukraus kristalais’ (← *cùkrus*), *dero-ė-ti* ‘virsti derva’ (← *deroà*), *viršt-ė-ti* ‘augti į viršščias’ (← *virštščià*) ir pan. Šiais atvejais vedinio semantika lengvai prognozuojama ir priklauso jau minėtajai virsmo ir įgijimo grupei.

Kaip matyti, priesaga *-ė-ti* dar yra išlaikiusi tam tikrą ryšį su savo istoriniu koreliatu daiktavardžių kaitybos *ė* klase, tik tas ryšys, kaip bus matyti iš tolesnės analizės, savo stiprumu aiškiai nusileidžia priesagoms *-o-ti* ir *-uo-ti*, bet lenkia *-y-ti*. Be to, reikia pasakyti, kad priesagos *-ė-ti* vedinių semantika jau gana nuspėjama (ypač jei jų pamatiniai žodžiai nepriklauso *ė* klasei).

1 lentelė. Priesagos *-ė-ti* daiktavardiniai veiksmažodžiai ir jų pamatinių daiktavardžių kaitybos klasės

Kaitybos klasė	Vedinių skaičius	%
<i>(i)a</i>	72	50,00
ė	44	30,56
<i>(i)o</i>	14	9,72
<i>i</i>	9	6,25
<i>(i)u</i>	2	1,39
<i>C</i>	3	2,08
Iš viso	144	

3.2. Priesagą *-y-ti* turinčių daiktavardinių veiksmažodžių es. l. ir būt. k. l. kamieniuose taip pat lauktina priesaga, bet čia, panašiai kaip ir *-ė-ti* atveju, reikia aptarti grupelę pavyzdžių, kurie priklauso mišriajam tipui: *ard-ý-ti*, *ařd-o*, *ařd-ė* (etnogr.) ‘džiauti ant ardų’ (← *ařdas* (etnogr.) ‘jaujos kartis, ant kurios džiaunami linai ar javai’), *klóstyti*, *-o*, *-ė* reikšme ‘daryti klostes’ (← *klóstė*), *lámstyti*, *-o*, *-ė* ‘lamstais austi’ (← *lařstas* ‘vingis, raštas per visą audeklą’), *lóp-y-ti*, *-o*, *-ė* (← *lópas*), *rant-ý-ti*, *rařt-o*, *rařt-ė* ‘rantais pjaustyti, drožinėti; kapoti, pjaustyti ir kt.’ (← *rařtas* ‘įpjova’), *váist-y-ti*, *-o*, *-ė* (psn.) ‘gydyti’ (← *váistas*), *žárdyti*, *-o*, *-ė* ‘džiauti į žardą’ (← *žárdas* ‘iš karčių padarytas žaigynys’) ir ‘tverti žardį, aptvarą’ (← *žárdis* ‘aptverta vieta gyvuliams’). Veiksmažodžiai *klóstyti* ir *rantýti* galėtų būti dar interpretuojami kaip kartotiniai šalia *klóti*, *klója*, *klójo* ir *ręsti*, *reňčia*, *reňtė* ‘daryti įkarpas; kirsti, pjauti ir kt.’, bet reikšmės ‘daryti klostes’ ir ‘rantais pjaustyti’, regis, leistų skirti ir darybinius homonimus (deverbatyvą ir denominatyvą). Dėl likusiųjų pavyzdžių reikia

pasakyti, kad galima būtų nebent atitinkamus daiktavardžius laikyti veiksmažodiniais, bet tokia interpretacija, atsižvelgiant į tų veiksmažodžių reikšmes, neatrodo natūrali. Kas kita kol kas dar neminėtas veiksmažodis *main-ý-ti*, *maĩn-o*, *maĩn-ė*: jo atžvilgiu daiktavardis *maĩnas* jau veiksmažodinis (plg. DŽ^{6e} reikšmės: ‘mainymas, keitimas’ ir ‘mainytas daiktas’). Daiktavardiniu vediniu sinchroniškai sunku būtų laikyti ir *peľn-ý-ti*, *peľn-o*, *peľn-ė*: nors DŽ^{6e} reikšmės apibrėžime ir išlaikyta nuoroda į *peľnq* (‘turėti peľnq, uždirbti’), dabartinėje kalboje ryšys su tuo daiktavardžiu jau nutrūkęs. Atsižvelgiant į šias pastabas, toliau priesagos *-y-ti* denominatyvų sąrašė bus išlaikomi 8 mišrieji veiksmažodžiai: *ardýti*, *klóstyti*, *lámstyti*, *lópyti*, *rantýti*, *váistyti* (psn.), ¹*žárdyti* ‘džiauti į žardą’ ir ²*žárdyti* ‘tvirti žardį’ (pamatiniai žodžiai paskutiniais dviem atvejais skirtingi, todėl čia tikslinga kalbėti apie darybos homonimus).

Šalia kai kurių sangražinių ir priešdėlinių veiksmažodžių DŽ^{6e} nėra fiksuota paprastųjų: *áikšt-y-ti-s* (plg. LKŽ^e *áikštyti* ‘daryti netvarką’) ← *áikštis* ‘užgaida, užsispyrimas’, *diėn-y-ti-s* ‘dienoti, švisti’ (plg. LKŽ^e *diėn-y-ti* ‘t. p.’) ← *dienà*, *vaĩd-y-ti-s* (plg. LKŽ^e *vaĩd-y-ti* ‘kelti vaidus’) ← *vaĩdas*. Dėl *į-sún-y-ti* (← *súnùs*) reikia pasakyti, kad LKŽ^e nurodomas *sún-y-ti*, bet ar jis iš tiesų vartojamas, neaišku (duodama vienintelė nuoroda į NdŽ). Visi čia suminėti pavyzdžiai į tyrimą įtraukti.

Atskirai reikia aptarti priesagos *-y-ti* veiksmažodžių santykius su menkinamojo atspalvio veikėjų pavadinimais, mat žinoma, kad jie gali būti išvedami ir iš priesaginių veiksmažodžių, bet nepaveldi jų priesagų, plg. DLKG⁴, 112t.: *vógra* (← *vógr-au-ti*), *zaunà* (← *zaũnyti*, *-ij-a*) ir kt. (atskirai apie veiksmažodžių kamieno trumpinimą vediniuose žr. Urbutis 1978, 198–202). Tokių atvejų medžiagos rinkinyje yra trys: *pliaũn-y-ti*, *-ij-a* (‘(tarm.) niekus kalbėti, pliaukšti’ (plg. *pliaũnius*, *-ė* ‘(tarm.) kas pliaunija’), *teřl-y-ti*, *-ij-a* (plg. *térlà*, *teřlius*, *-ė*) ir *zaũn-y-ti*, *-ij-a* (plg. *zaunà*, *zaũnius*, *-ė* ‘kas nuolat tuščiai kalba, verkšlena, zaunija’). Kitas dalykas – trumpinant pamatinius kamienus iš priesaginių veiksmažodžių gali būti sudaroma ir veikslių pavadinimų, plg.: *mankštà* ← *mankšt-ĩn-ti-s* (DLGK⁴, 99), *tausà* ← *taus-ó-ti*, *žiovà* ← *žiov-au-ti* (Urbutis 1978, 99). Čia situacija kiek sudėtingesnė. Sakysim, šalia jau minėtųjų *pliaũn-y-ti* ir *zaũn-y-ti* DŽ^{6e} teikiami ir daiktavardžiai *pliaunà* ‘(tarm.) plepalas, pliauškalas’ ir *zaunà* ‘tuščia kalba, plepalas’. Žinoma, juos galima būtų laikyti veikslių pavadinimais, bet, siekiant nuoseklumo, neatrodo prasminga atsakyti apskritai visų atvejų, kai priesagos *-y-ti* vedinius galima vesti iš abstraktesnės reikšmės daiktavardžių, ir įtarti esant atvirkštinę darybos

kryptį, plg. dar: *áikšt-y-ti-s*, *apmaũd-y-ti*, *giñč-y-ti-s*, *kiviřč-y-ti-s*, *kriķšt-y-ti*, *marmāl-y-ti*, *miñt-y-ti*, *skandāl-y-ti*, *vaĩd-y-ti-s* šalia *áikštis*, *ãpmaudas*, *kiviřčas*, *kriķštas*, *mařmalas*, *mintis*, *skandālas*, *vaĩdas* ir kt. Kiekvieną tokio pobūdžio atvejį čia aptarti nėra galimybės (juoba kad šis klausimas iškils dar ir vėliau), todėl vienodumo dėlei situacija kiek supaprastinama ir visur įžiūrima denominatyvinė veiksmažodžių daryba (tokios nuostatos bus laikomasi ir toliau), o iš anksčiau suminėtų veiksmažodžių neskaidžiu laikomas tik *teřl-y-ti*.

Atsižvelgus į šias pastabas, galima kalbėti apie 73 DŽ^{6e} fiksuotus priesagą *-y-ti* turinčius denominatyvus. Istoriskai dėsningų vedinių, kurių pamatiniai daiktavardžiai yra *i* kamieno, pavyko nustatyti kiek daugiau nei penktadalį, plg.: *áikšt-y-ti-s* ‘rodyti (daryti) aikštis’ (← *áikštis*), *ak-ý-ti* ‘darytis korėtam (įgyti akių, akelių)’ (← *akis*), *dal-ý-ti* ‘skirstyti (daryti dalis)’ (← *dalis*), *kand-ý-ti* ‘būti kandžių ėdamam’ (← *kándis*), *mint-ý-ti* ‘mąstyti’ (← *mintis*), *viln-ý-ti* ‘kilti (darytis vilnims)’ (← *vilnis*) ir kt. Kaip matyti, vedinių semantika varijuoja ir ją prognozuoti nelengva.

Daugiau nei pusė priesagos *-y-ti* pamatinių daiktavardžių priklauso *a* ir *ia* kamienams, plg.: *apmaũd-y-ti* ‘kelti apmaudą’ (← *ãpmaudas*), *dũl-y-ti* ‘rūkyti dūliu (bites)’ (← *dũlỹs*), *krakmøl-y-ti* ‘krakmolu kietinti audinį’ (← *krakmõlas*), *led-ý-ti* ‘trauktis ledu’ ir *lėd-y-ti* ‘lyti ir šalti drauge, lyti apšalu’ (← *lėdas*), *mũr-y-ti* ‘statyti iš plytų, blokelių, akmenų ar pan. (daryti mūrą)’ (← *mũras*), *nũod-y-ti* ‘kenkti, žudyti nuodais (naudoti nuodus)’ (← *nuodaĩ*), *tvãn-y-ti* ‘daug lieti (daryti tvaną)’ (← *tvãnas*) ir pan. Žiūrint į šio tipo pavyzdžius lengvai nuspėjamos reikšmės irgi nematyti – čia konkuruoja kelios darybos reikšmės – darymo (kūrimo), medžiagos ar tam tikro dalyko suteikimo ir įgijimo, naudojimosi (pastarosios dvi kiek retesnės). Todėl, net ir tais atvejais, kai pamatiniai daiktavardžiai nepriklauso dėsningajam *i* kamieniui, regis, negalima sakyti, kad priesaga *-y-ti* suteiks aiškiai nuspėjamą reikšmę.

Kitų kamienų daiktavardžių pamatuoti vediniai sudaro likusį visų darinių penktadalį, plg.: *gėd-y-ti* ‘iškelti netinkamą elgesį (sukelti, daryti gėdą)’ (← *gėda*), *tralđ-y-ti* ‘traldas dainuoti’ (← *tralđà* ‘nerimta daina’), *viel-y-ti* ‘vielą verti; su viela rišti (suteikti vielą)’ (← *vielà*, plg. dėsningą vedinį *viel-ó-ti*), *kniėd-y-ti* ‘jungti kniedėmis (suteikti kniedžių)’ (← *kniėdė*), *į-sũn-y-ti* ‘pripažinti (padaryti) sūnumi’ (← *sũnũs*), *vanden-ý-ti* ‘prisigerti (įgyti) vandens’ (← *vanduõ*) ir kt. Kaip matyti, ir šioje grupėje negalima nurodyti aiškiau nuspėjamos darybos reikšmės.

Apibendrinant apie priesagą *-y-ti* galima pasakyti du dalykus. Jos ryšys su pamatinių daiktavardžių *i* kamieniu šiek tiek matyti ir sinchroniškai, bet jis silpnesnis, nei, sakysim, priesagos *-ė-ti* ir *ė* kamieno sąsaja. Be to, negalima pasakyti, kad daiktavardinių veiksmažodžių priesaga *-y-ti* turėtų aiškiai prognozuojamą darybinę semantiką: nei *i* kamieno, nei kitų kaitybės klasių grupėse jos įžiūrėti nepavyko.

2 lentelė. Priesagos *-y-ti* daiktavardiniai veiksmažodžiai ir jų pamatinių daiktavardžių kaitybės klasės

Kaitybės klasė	Vedinių skaičius	%
<i>(i)a</i>	42	57,53
<i>ė</i>	4	5,48
<i>(i)o</i>	8	10,96
<i>i</i>	16	21,92
<i>(i)u</i>	2	2,74
<i>C</i>	1	1,37
Iš viso	73	

3.3. Priesagą *-(i)o-ti* turintys denominatyvai es. I. kamiene jokių kaitybės variantų neturi, todėl čia pirmiausia aptartini santykiai su (dažniausiai) menkinamosios reikšmės veikėjų pavadinimais ir veikslių abstraktais. Veiksmažodžių, iš kurių (o ne atvirkščiai) galėtų būti išvesta pejoratyvų, grupė nėra didelė: *àmali-o-ti* ‘niekus kalbėti’ (plg. tik LKŽ^e *āmalis*, *amalius* ‘kas amalioja, niekus kalba’), *burzl-ó-ti* ‘negražiai valgyti, terlioti’ (plg. tik LKŽ^e *burzlà* ‘išsitepęs, murzinas vaikas ir kt.’), *keverz-ó-ti* ‘kreivai, negražiai ką daryti ir kt.’ (plg. *kevérza* ‘negrabus, nevikrus žmogus ar gyvulys’ šalia ‘mažas, kreivas medis susiraičiusiomis šakomis’, kuris veiksmažodžiui pamatuoti netiktų dėl per siauros reikšmės), *kleiz-ó-ti* ‘kreivai ką daryti; kleivoti, šleivoti ir kt.’ (plg. *kléiza* ‘kas kreivakojis, šleivys’), *krapali-ó-ti* ‘eiti, netvirtai laikantis ant kojų, svirduliuoti’ (plg. *krapālius*, *-ė* ‘kas krapalioja, krapaila’), *krevez-ó-ti* ‘nelygiai, prastai ką rašyti’ (plg. tik LKŽ^e *krevezà* ‘kas kreivai [...] ką daro’ šalia ‘sukrypęs koks daiktas’ – jei ši reikšmė savarankiška, ji veiksmažodžiui pamatuoti labiau tiktų), *sàpali-ó-ti* (plg. *sapālius*, *-ė* ‘kas niekus kalba, sapalioja’), *sniaukr-ó-ti* ‘(ryt.) neaiškiai, pro nosį kalbėti’ (plg. *sniaukrà* ‘(ryt.) kas sniaukroja’), *šlerv-ó-ti* ‘nevikriai eiti, vilktis’ (plg. *šlérva* ‘nevala, apsileidėlis, valkata; pasileidėlė, ištvirkėlė’), *švotr-ó-ti* ‘(ryt.) niekus tauzoti, plepėti’ (plg. *švotr-à* ‘(ryt.) niekų tauzotojas, plepys’), *terli-ó-ti* (plg. *térlà*, *terlius*, *-ė*), *tevérn-o-ti*

‘(tarm.) iš lėto kalbėti, pasakoti’ (plg. LKŽ^e *tevérna* ‘kas [...] tevernoja’ šalia ‘kalbėjimas; niurzgėjimas’, kuris, laikantis nuoseklumo (plg. anksčiau), pamatuoti veiksmažodžiui jau galėtų būti tinkamas), *vādal-o-ti* ‘(šnek.) valkioti, vartyti, mėtyti’ (plg. *vādala* ‘(šnek.) valkata’, kuri šiaip reikėtų vesti iš sangr. *vādal-o-ti-s*).

Iš priesagos *-o-ti* denominatyvų, kurie medžiagos rinkinyje pamatuoti abstraktesnės reikšmės daiktavardžių (t. y. galimų ar esamų veiksmy pavadinimų) minėtini, sakysim, šie veiksmažodžiai: *blevỹzg-o-ti* (← *blevỹzgà* ‘nepadori kalba, pliauškimas’; t. p. plg. ir ‘kas blevỹzgoja’), *god-ó-ti* ‘mąstyti, svarstyti; svajoti ir kt.’ (← *godà* ‘svajonė ir kt.’), *kov-ó-ti* (← *kovà*), *núom-o-ti* (← *nuomà* ‘nuomojimas’), *svaj-ó-ti* (← *svajà*).

Iš sangražinių ir priešdėlinių veiksmažodžių, kurie įskaičiuoti į tyrimo rezultatus, nors DŽ^{6e} nefiksuota jų paprastesnė forma, plg.: *gauj-ó-ti-s* ‘rinktis į gaujas; gaujomis vaikščioti’ (LKŽ^e t. p. tik sangr.) ← *gaujà*, *gub-ó-ti-s* ‘verpe-tais sukiotis’ (plg. LKŽ^e *gub-ó-ti* ‘statyti javus į gubas’ – be pavyzdžių) ← *gubà*, *kúop-o-ti-s* ‘telktis į kuopą’ (plg. LKŽ^e *kúop-o-ti* – be pavyzdžių) ← *kúopa*, *kupr-ó-ti-s* ‘mestis į kuprą ir kt.’ (plg. LKŽ^e *kupr-ó-ti* ‘augti į kuprą; eiti susilenkusiam ir kt.’) ← *kuprà*, *nēgand-o-ti-s* ‘drovėtis, gėdytis; bijotis, baimintis’ (LKŽ^e t. p. tik sangr.) ← *nēgandà*, *síel-o-ti-s* ‘labai rūpintis, graužtis, krimstis’ (plg. LKŽ^e *síel-o-ti* ‘jaudintis, sielvartauti ir kt.’) ← *síela*, *šmėkl-(i)o-ti-s* ‘rodytis šmėklai, vaidintis ir kt.’ (LKŽ^e t. p. tik sangr.) ← *šmėkla*, *žáim-o-ti-s* ‘(žem.) juokus krėsti, maivytis’ (plg. LKŽ^e *žáim-o-ti* ‘plūsti, barti, įžeidinėti’) ← *žáima* ‘(žem.) juokai, išdaiga’ ir kt. Keliais atvejais pamatiniu žodžiu galėtų eiti ne tik būdvardis (taip rinktasi analizuojant medžiagą), bet ir daiktavardis, plg. *akl-ió-ti*, *kvail-ió-ti*, *žabal-ió-ti* (← *āklas*, *kvailas*, *žabalas* greta *aklỹs*, *kvailỹs*, *žabālius*).

Atsižvelgiant į šias pastabas, bendras DŽ^{6e} priesagos *-(i)o-ti* denominatyvų skaičius yra 137. Dėsnųjų atvejų, kai priesagos *-(i)o-ti* vedinys darybiškai susijęs su *(i)o* kamieno daiktavardžiu, yra daugiau nei 70%, pvz.: *burn-ó-ti* ‘piktai kalbėti (naudotis burna)’ (← *burnà*), *dárgan-ó-ti* ‘būti darganai’ (← *dárgana*), *dovan-ó-ti* ‘įteikti neatlygintinai (suteikti / padaryti dovaną)’ (← *dovanà*), *gali-ó-ti* ‘turėti galią’ (← *galià*), *kerépl-ó-ti* ‘nerangiai judėti (būti kaip kerépla)’ (← *kerépla* ‘daug vietos užimantis daiktas, griozdas’), *lig-ó-ti* ‘sirgti, turėti ligą’ (← *ligà*), *núom-o-ti* ‘leisti naudotis už atlygį (daryti nuomą, užsiimti nuoma)’ (← *nuomà*), *rib-ó-ti* ‘nurodyti, apibrėžti (padaryti) ribas’ (← *ribà*), *tráiškan-ó-ti* ‘rastis traiškanoms’ (← *tráiškanos*), *žiem-ó-ti* ‘kur būti žiemą’ (← *žiemà*) ir kt. Kaip ir kitais istoriškai dėsniais atvejais, čia aki-

vaizdi darybos reikšmių įvairovė, bet, žiūrint pavyzdžių visumos, reikia pasakyti, kad vis dėlto galima kalbėti apie bent kiek išsiskiriančią darymo (kūrimo) vedinių grupelę (be minėtųjų, dar plg. *auk-ó-ti* ← *aukà*, *garban-ó-ti* ← *gàrbana*, *kilp-ó-ti* ‘daryti kilpas’ ← *kilpa*, *vag-ó-ti* ← *vagà* ir kt.). Be to, čia taip pat tiktų pakomentuoti ir su daiktavardžių kaitybos klasių dažniu susijusį dalyką⁹: žinant, kad lietuvių kalboje daugiausia daiktavardžių priklauso (*i*)a ir (*i*)o klasėms, galima būtų manyti, kad vedinių skaičius tiesiogiai priklausys nuo tų klasių dažnio. Viena vertus, galima sutikti, kad, sakysim, priesagos *-uo-ti* vedinių gausa turėtų būti susijusi su kaitybos klasės (*i*)a dažnumu, bet, kita vertus, reikia manyti, kad visos denominatyvų priesagos vienodai patiria visų kaitybos klasių spaudimą (jo stiprumas turėtų priklausyti nuo tų klasių leksemų kiekio), tik nevienodai tam spaudimui pasiduoda: aptariamuoju atveju priesaga *-(i)o-ti* dar tebėra gana glaudžiai susijusi su istoriniais (*i*)o kamienais, todėl net ir labai dažnės klasės (*i*)a daiktavardžių į ją menkai teprasibrauna – tokių atvejų yra penktadalis, pvz.: *baln-ó-ti* ‘balną dėti (suteikti)’ (← *balnas*), *dumbl-ó-ti* ‘klampoti per dumblą’ (← *dumblas*), *kart-ó-ti* ‘dar kartą daryti’ (← *kařtas*), *kleiři-o-ti* ‘šleivoti (būti kleiřiu, kaip kleiřys)’ (← *kleiřys* ‘kreivakojis, šleivys’¹⁰), *lap-ó-ti* ‘leisti (daryti, įgyti) lapus’ (← *lāpai*), *pānči-o-ti* ‘riři pančiais (naudotis, suteikti pančius)’ (← *pānčiai*), *skut-ó-ti* ‘driksti, virsti skutais’ (← *skutaiř*), *vėžli-ó-ti* ‘nerangiai, lėtai judėti (būti kaip vėžlys)’ (← *vėžlīs*) ir kt. Prognozuojamos darybos reikšmės šioje grupėje nepavyko išvelgti.

Kitų daiktavardžių kamienų pamatuoti vediniai sudaro mažiau nei dešimtadalį, pvz.: *kiauli-ó-ti* ‘bjauroti, terři (būti kaip kiaulė)’ (← *kiaulė*), *sėili-ó-ti* ‘seiles varvinti (išskirti); seilėmis tepti’ (← *sėilės*), *vadeli-ó-ti* ‘valdyti (naudotis) vadelėmis’ (← *vadėlės*), *vyči-ó-ti* ‘riři (naudotis) vyčimis’ (← *vyčis*, *-iēs*) ir pan. Tokių pavyzdžių nėra daug, tad apie reikšmių grupes kalbėti negalima (nebent būtų viena aiři dominantė, bet jos nematyti).

Apibendrinant galima pasakyti, kad priesaga *-(i)o-ti*, palyginti su *-ė-ti* ir *-y-ti*, yra glaudžiai susijusi su savo istoriniais daiktavardžių kamienų koreliais *io* ir *o* – jiems priklauso daugiau nei du trečdaliai vedinių. Šiuo požiūriu ji panaři į *-(i)uo-ti* (plg. toliau): abi jos labai priklausomos nuo pamatinių daiktavardžių kaitybos klasių arba, formuluoju kitai, daiktavardinių veiks-

⁹ Už šį klausimą nuoširdžiai dėkoju Pietro U. Dini ir Bonifacui Stundžiai.

¹⁰ Žiūrint atsargiau, čia galima būtų pasiūlyti ir kitą darybos kryptį. T. p. dar plg. retą vksm. ¹*kleiřti* ‘šleivoti’ (LKŽe) ir bdv. *kleiřas*, kuris minimas tik LKŽe ²*kleiřti* ‘darytis kleiřam’ straipsnyje.

mažodžių daryboje joms trūksta morfologinio laisvumo (savarankiškumo). Lengvai prognozuojamos darybos semantikos nustatyti nepavyko, nors, regis, atsargiai galima kalbėti apie padaromosios reikšmės grupę.

3 lentelė. **Priesagos *-(i)o-ti* daiktavardiniai veiksmažodžiai ir jų pamatinių daiktavardžių kaitybės klasės**

Kaitybės klasė	Vedinių skaičius	%
<i>(i)a</i>	27	19,71
<i>é</i>	10	7,30
<i>(i)o</i>	98	71,53
<i>i</i>	1	0,73
<i>(i)u</i>	1	0,73
<i>C</i>	0	0
Iš viso	137	

3.4. Priesaga *-(i)uo-ti* iš visų čia aptariamų turi daugiausia vedinių. Jų es. l. kamiene kaitybės variantų būti negali, todėl pirmiausia minėtini santykiai su menkinamosios reikšmės veikėjų pavadinimais ir veiksmy abstraktais.

Atsargumo dėlei daiktavardiniais vediniais galima nelaikyti, sakysim, šių veiksmažodžių: *kepést-úo-ti* ‘šokuojant bėgti; nedailiai, krypuojant eiti; kojas ir rankas judinti (aukštielninkam), jomis mataruoti’ (plg. *kepėstas* ‘šnek. kas negražiai, krypuodamas vaikščioja’), *klibìnd-úo-ti* ‘(šnek.) klibikščiuoti’ (plg. *klibindà* ‘(šnek.) klibis’), *makal-úo-ti* ‘smarkiai maišyti, plakti; maskatuoti, mosuoti; skubant, prastai ką daryti ar sakyti’ (plg. *mākalas* ‘(menk.) kas skubiai, neapgalvojęs ką dirba; (šnek.) kas daug plepa; melagis’, t. p. ir ‘įrankis maišyti, valyti ar grūsti’), *švebeld(ži)-úo-ti* ‘(šnek.) neaiškiai kalbėti, švepluoti’ (plg. *švebėlda* ‘kas švebeldžiuoja, neaiškiai kalba, šveplys’ ir *švebėldžius* (tik LKŽ^e) ‘t. p.’), *traili-úo-ti* ‘((dz.) niekus kalbėti, taukšti, tauzyti’ (plg. *tráila* ‘kas niekus kalba, plepys’), *turs-úo-ti* ‘eiti ar dirbti susilenkusiam’ (plg. *tùrsa* ‘(šnek.) kas tursina, tursinėja’) ir kt. Žinoma, žiūrint istoriškai, toks atsargumas yra kiek perdėtas, nes pamatinio kamieno trumpinimo būdu išvestų daiktavardžių neretai atsiranda tada, kai nutrūksta jų ryšys su paprastesniais veiksmažodžiais ar kitais žodžiais, plg., sakysim, *burzduli-úo-ti* ‘judėti, nerimauti; burbuliuoti; neaiškiai, greitai kalbėti’ ir *burzd-ùl-is* ‘judrus, gyvas žmogus; kas greitai, neaiškiai šneka’ santykį: čia matyti, kad daiktavardį pakaktų vesti iš *burzd-é-ti*, *bùrzd-a* ‘judėti, spurdėti; burzgėti’, bet semantiškai ilgainiui gali imtis ir kitoks ryšys: *burzdùlis* ‘kas burzduliuoja’.

Iš atvejų, kai veiksmožodžiai vesti iš abstrakčios reikšmės daiktavardžių (potencialių veiksmų pavadinimų), plg.: *aiman-úo-ti* ← *áimana*, *darb-úo-ti-s* ← *dárb-as*, *nerimasči-úo-ti* ← ‘nerimauti’ ← *nėrimastis*, *-ies* ‘nerimas’, *šurmuli-úo-ti* ← *šurmulỹs* ir kt. Į rinkinį įtraukti ir tokie priešdėliniai ir sangražiniai veiksmožodžiai, kurių paprastųjų variantų DŽ^{6e} nefiksuota, pavyzdžiui: *į-dant-úo-ti* ‘įdėti dantis’, *iš-dant-úo-ti* ‘padaryti dantis, įkarpas’ (plg. LKŽ^e *dant-úo-ti* ‘pjaustyti, karpyti dantimis’ ← *dantĩs*), *darb-úo-ti-s* (plg. LKŽ^e *darb-úo-ti* ← *dárbas*), *iš-krūm-úo-ti* ‘išaugti krūmu, iškeroti’ (plg. LKŽ^e *krūm-úo-ti* ‘krūmu augti, keroti’ ← *krúmas*), *at-kaišči-úo-ti* ‘(tech.) ištraukti kaiščius’ (← *kaištis*; LKŽ^e nėra nei priešdėlinio, nei nepriešdėlinio veiksmožodžio), *iš-pelen-úo-ti* ‘apibarstyti, suteršti pelenais’, *su-pelen-úo-ti* ‘suteršti pelenais’ (plg. LKŽ^e *pelen-úo-ti* ‘pelenais berti, tepti’ ← *pelenai*), *su-tešl-úo-ti* ‘sutepti tešla’ (plg. LKŽ^e *tešl-úo-ti* su nuorodomis tik į žodynus) ir kt. Vienu kitu atveju galima įžvelgti dviejų pamatinių žodžių galimybę, plg.: *dryž-úo-ti* ‘daryti dryžius’ (← *dryžis* šalia *dryžas*), *snauduli-úo-ti* ‘būti susnūdusiam, snūduriuoti’ (← *snaudulỹs*), *svaiguli-úo-ti* (← *svaigulỹs*) šalia *snáus-ti*, *svaiğ-ti* (atitinkamai ir priesaga būtų skiriama ilgesnė: *-uliúo-ti*).

Priesagą *-uo-ti* gauna ir daug tokių veiksmožodžių, kurie gali būti pamatuoti tarptautinių daiktavardžių, todėl iš pradžių nuo jų bus atsiribota – taip skaičiuojant DŽ^{6e} iš viso būtų 428 daiktavardiniai vediniai.

Panašiai kaip ir *-(i)o-ti* atveju, matyti aiškus afikso *-(i)uo-ti* ryšys su istoriškai lauktinomis *a* ir *ia* kaitybos klasėmis – tokių vedinių yra daugiau nei 70% (žr. 4 lentelę). Jų darybos reikšmės gerokai įvairuoja, ir tuo galima įsitikinti štai iš šių pavyzdžių: *auks-úo-ti* ‘dengti, puošti auksu’ (← *áuksas*), *botag-úo-ti* ‘plakti (naudotis) botagu’ (← *botāgas*), *brūkšni-úo-ti* ‘brėžti (daryti) brūkšnius’ (← *brūkšnỹs*), *dirvon-úo-ti* ‘žemei būti nedirbamai, būti dirvonu’ (← *dirvonas*), *gūsi-úo-ti* ‘atlikti veiksmą gūsiomis (daryti gūsius)’ (← *gūsis*), *irkl-úo-ti* ‘irtis (naudotis) irklais’ (← *irklas*), *karšči-úo-ti* ‘turėti karščio’ (← *karštis*), *perkūn-úo-ti* ‘būti perkūnui, griaudėti’ (← *perkūnas*), *pilv-úo-ti* ‘viduriuoti (vykti veiksmui, susijusiam su pilvu)’ (← *pilvas*), *rat-úo-ti* ‘judėti ratu, daryti (sukti) ratus’ (← *rātas*), *saik-úo-ti* ‘matuoti (naudotis) saiku’ (← *saikas*), *sandėli-úo-ti* ‘dėti į sandėlį, laikyti sandėlyje’ (← *sándėlis*), *tarp-úo-ti* ‘dėti su tarpais (daryti tarpus)’ (← *tārpas*), *tūtli-úo-ti* ‘rėkti tūtliui’ (← *tūtĩs* ‘kukutis (Upupa epops)’), *ūk-úo-ti* ‘būti, rasti ūkui’ (← *ũkas*), *vainik-úo-ti* ‘uždėti (suteikti) vainiką’ (← *vainikas*), *vingi-úo-ti* ‘daryti vingius’ (← *vingis*), *žeberkl-úo-ti* ‘smaigyti žuvis žeberklu (naudotis žeberklu)’

(← *žebérklas*), *žemaiči-úo-ti* ‘kalbant išsiskirti fonetinėmis žemaičių tarmės ypatybėmis’ (← *žemaitis*) ir kt. Teikiant šiuos pavyzdžius bandyta atspindėti kuo platesnį darybos reikšmių spektrą, bet, žiūrint į visumą, matyti, kad bent kiek labiau išsiskiria padaromoji (įskaičiuojant ir veiksmo atlikimo) ir galbūt suteikimo reikšmės.

Antrą pagal dažnį priesagos *-(i)uo-ti* pamatinių daiktavardžių grupę sudaro *o* ir *io* kamienai (12%), pvz.: *alyv-úo-ti* ‘tepti alyva’ (← *alyvà*), *dūd-úo-ti* ‘pūsti dūdą (naudotis dūda)’ (← *dūdà*), *gret-úo-ti* ‘po du pančioti į gretą’ (← *gretà*), *karūn-úo-ti* ‘vainikuoti monarchą, uždėti karūną’ (← *karūnà*), *mart-úo-ti* ‘dėti nuometą (daryti marčią)’ (← *martì*), *por-úo-ti* ‘jungti, daryti porą’ (← *porà*), *slog-úo-ti* ‘turėti slogą’ (← *slogà*), *velèn-úo-ti* ‘kloti velėna; augti velėna’ (← *veléna*), *žar-úo-ti* ‘žarai būti, rodytis’ (← *žarà*) ir kt. Aiškios darybos reikšmės dominantės šioje grupėje nematyti.

Iš kitų kamienų kiek didesnę grupę sudaro *é* klasės vediniai (7,5%), o likusiems kamienams (*i*, (*i*)*u* ir *C*) priklauso 9% darinių, plg. čia bendrai teikiamus visų jų pavyzdžius: *aki-úo-ti* ‘daryti akis (skylutes) ir kt.’ (← *akìs*), *alkūni-úo-ti* ‘alkūnėmis baksnoti (naudotis)’ (← *alkúnė*), *debes(i)-úo-ti* ‘debesims rasti’ (← *debesis*), *drožli-úo-ti* ‘drožtuvu drožti, obliuoti (daryti drožles)’ (← *drožlė*), *kalki-úo-ti* ‘duoti dirvai kalkių, dažyti kalkėmis ir kt.’ (← *kalkės*), *kibirkšči-úo-ti* ‘kibirkštis leisti (daryti)’, *med-úo-ti* ‘tepti medumi’ (← *medūs*), *piemen-úo-ti* ‘elgtis nerimtai, kaip piemeniui’ (← *piemuō*), *skaiči-úo-ti* ‘atlikti veiksmus su skaičiais’ (← *skaičius*), *spyruokli-úo-ti* ‘būti, judėti kaip spyruoklė’ (← *spyruoklė*), *virš-úo-ti* ‘dengti, dėti viršų’ (← *viršūs*), *voči-úo-ti* ‘votims keltis, atsirasti’ (← *votìs*). Prognozuojamos darybos reikšmės šioje grupėje nustatyti taip pat nepavyko.

Kai į medžiagos rinkinį įtraukiami ir tarptautinių daiktavardžių pamatuoti veiksmazodžiai, leksemų skaičius išauga iki 661, plg. kai kuriuos šios grupės pavyzdžius: *atak-úo-ti* (← *atakà*), *cement-úo-ti* (← *cemeñtas*), *kopij-úo-ti* (← *kòpija*), *poz-úo-ti* (← *pozà*), *remont-úo-ti* (← *remòntas*), *sport-úo-ti* (← *spòrtas*) ir kt. Pridėjus minėtąją grupę, priesagos *-(i)uo-ti* pamatinių daiktavardžių kaitybos klasių pyrago dalybos mažai tepasikeičia – 4 procentais padaugėja tik (*i*)*o* klasės pamatuotų vedinių (žr. 4 lentelę).

Lyginant su kitomis čia aptartomis priesagomis, akivaizdus afikso *-(i)uo-ti* panašumas į *-(i)o-ti* – matyti, kad jos ryšys su pamatinių daiktavardžių kaitybos klasėmis *a* ir *ia* stiprus, tad ir morfologinis savarankiškumas menkesnis.

Tam tikrąs aiškesnes darybos reikšmių grupes, regis, galima įžiūrėti tik *a* ir *ia* kamienų grupėje – čia minėtina padaromoji ir suteikimo reikšmės.

4 lentelė. Priesagos *-(i)uo-ti* daiktavardiniai veiksmažodžiai ir jų pamatinių daiktavardžių kaitybos klasės

Kaitybos klasė	Vedinių skaičius (be pamatuotų TD ¹¹)	%	Vedinių skaičius (pamatuotų TD)	%	Vedinių skaičius (iš viso)	%
(i)a	306	71,50	163	69,96	469	70,95
<i>ė</i>	32	7,48	15	6,44	47	7,11
<i>(i)o</i>	50	11,68	54	23,18	104	15,73
<i>i</i>	18	4,21	0	0,00	18	2,72
<i>(i)u</i>	16	3,74	1	0,43	17	2,57
<i>C</i>	6	1,40	0	0,00	6	0,91
<i>nkt</i>	0	0	2	0,86	2	0,30
Iš viso	428		233		661	

4. Išvados.

1. Dabartinės lietuvių kalbos daiktavardinių veiksmažodžių priesagos *-ė-ti*, *-y-ti*, *-o-ti* ir *-uo-ti* pagal sinchroninę ryšį su pamatinių daiktavardžių kaitybos klasėmis (atitinkamai *ė*, *i*, *(i)o* ir *(i)a*) aiškiai skyla į dvi grupes: (a) silpnesnio ryšio (*-ė-ti* ir *-y-ti*); (b) stipresnio ryšio (*-o-ti*, *-uo-ti*). Ryšio stiprumas įvertintas pagal tai, kiek šių priesagų vedinių grupėse vyrauja tam tikrų (istoriškai dėsningų) kaitybos klasių pamatiniai daiktavardžiai: (b) grupėje toms kaitybos klasėms priklauso daugiau nei du trečdaliai vedinių, o (a) grupėje – nuo penktadalio iki trečdalio.

2. (a) grupės priesagos *-ė-ti* ir *-y-ti* apibūdintinos kaip morfologiškai laisvesnės, o (b) – kaip labiau suvaržytos, nes jų distribucija ribotesnė ir dažnai priklauso nuo pamatinio daiktavardžio kaitybos klasės. Žiūrint morfoliginio laisvumo, (b) grupės priesagų funkcija yra labiau verbalizacinė: jei yra (arba yra buvęs) poreikis kaitybos klasių *(i)a* ir *(i)o* daiktavardį tekste pavartoti kaip veiksmažodį, tai to veiksmažodžio priesaga iš dalies nuspėjama ir priklauso nuo to daiktavardžio kaitybos klasės – *(i)a* : *-(i)uo-ti* ir *(i)o* : *-(i)o-ti*.

3. Aiškesnės formantų semantinės specializacijos tirtų priesagų atveju kol kas nepavyko įžiūrėti. Čia išsiskiria nebent priesagos *-ė-ti* daiktavardiniai

¹¹ TD – tarptautiniai daiktavardžiai.

veiksmožodžiai, išvesti ne iš dėsningos (istorinės) *ė* klasės ir turintys nesunkiai prognozuojamą būsenos kaitos reikšmę. Vis dėlto buvusios verbalizacijos priemonės (kamiengalio *-ė-*) semantizacijos įžiūrėti negalima, nes šiuo atveju tik labiau išsiplėtė homoniminės būdvardinių veiksmožodžių priesagos (*-ė-* < ide. **-eh₁-*) veiklos laukas – į jį pateko ir daiktavardiniai vediniai.

THE RELATION BETWEEN THE SUFFIXES OF DENOMINAL VERBS AND THE INFLECTION CLASSES OF THEIR BASE NOUNS IN MODERN LITHUANIAN

Summary

It is well known that Lithuanian verbal suffixes *-ė-ti*, *-y-ti*, *-o-ti*, and *-uo-ti* are historically related to nominal stems *ė*, *ī*, *ā*, and *o* respectively. At an earlier stage, the suffix **-jė/ó-* was added to nominal stems and this addition simply transferred them to the class of verbs without any predictable derivational meaning (cf. Meillet 1937, 219). Later on, the former theme vowels were reanalyzed as verbal (neo-)suffixes, but the relation to certain nominal stems (= inflection classes) still remained to some extent (Skardžius 1943, 488, 493, 504, 509, 521, 534f.; Stang 1966, 360, 364, 366), cf. historically regular *seil-ė-ti* 'slobber, slaver' (← *sėilės* 'saliva'), *vag-ó-ti* 'furrow' (← *vagà* 'furrow'), *ak-ý-ti* 'get holes, become porous' (← *akis* 'eye'), *žaiš-úo-ti* 'flash (of lightning)' (← *žaišas* 'lightning') alongside (historically) non-regular *kand-ė-ti* 'be destroyed by moths' (← *kandis* 'moth'), *seili-ó-ti* 'slaver' (← *sėilės* 'saliva'), *dūm-y-ti* 'emit smoke' (← *dūmai* 'smoke'), etc.

In this paper, all synchronically derivationally transparent denominal verbs with *-ė-ti*, *-y-ti*, *-o-ti*, and *-uo-ti* found in the dictionary of Modern Lithuanian (DŽ^{6e}) were analyzed and qualified in respect of the relation between the suffix and its historically correlated nominal stem.

It is clear that in Modern Lithuanian the distinction can be made between the suffixes with (a) weak (*-ė-ti*, *-y-ti*) and (b) strong (*-(i)o-ti*, *-(i)uo-ti*) relation to the corresponding noun inflection classes *-ė-*, *-i-*, *-(i)o-*, and *-(i)a-*. In the case of group (a), the nouns of historically predictable inflection classes constitute ca. 20–30% of the bases, while in the case of group (b), these classes take up ca. 70% (cf. Tables 1–4).

The denominal formations in *-ė-ti* (especially the ones which are not based on inflection class *ė*) have an easily predictable inchoative meaning, but this has to be an extension of use of inchoative deadjectival *-ė-ti* (< **-eh₁-*) rather than "semantization" of nominal thematic suffix *-ė-*. In the case of other suffixes, some meanings such as factitive are quite frequent, but they cannot be qualified as specialized and predictable.

ŠALTINIAI IR LITERATŪRA

Ambrazas Saulius 2011, *Būdvardžių darybos raida*, Vilnius: Lietuvių kalbos institutas.

Barber Peter 2005, The syntax and semantics of denominative *-ye/o- verbs in Ancient Greek, in Anna McNay (ed.), *Oxford University working papers in Linguistics, Phonology and Phonetics*, 93–118 (<http://www.ling-phil.ox.ac.uk/files/uploads/OWP2005.pdf>).

DŽ^{6e} – Stasys Keinys (red.), *Dabartinės lietuvių kalbos žodynas*, šeštasis leidimas (elektroninis, [CD-ROM]). Vilnius: Lietuvių kalbos institutas, 2006.

Endzelīns Jānis 1951, *Latviešu valodas gramatika*, Rīga: Latvijas valsts izdevniecība.

Jakulis Erdvilas 2004, *Lietuvių kalbos tekėti, teka tipo veiksmažodžiai*, Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla (= *Baltistica* 38(1–2)).

DLKG⁴ – Vytautas Ambrazas (red.) 2006, *Dabartinės lietuvių kalbos gramatika*, 4 leid., Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas.

LKG 2 – Kazys Ulvydas (red.) 1971, *Lietuvių kalbos gramatika 2*, Vilnius: Mintis.

Meillet Antoine 1937, *Introduction a l'étude comparative des langues indo-européennes*, Paris: Hachette.

Peters Martin, Gall(o-lat). *marcosior*, in Peter Anreiter, Erzsébet Jerem (Hrsg.), *Studia Celtica et Indogermanica. Festschrift für Wolfgang Meid zum 70. Geburtstag*, 305–314.

Skardžius Pranas 1943, *Lietuvių kalbos žodžių daryba*. Vilnius: Lietuvos mokslų akademija.

Stang Christian S. 1966, *Vergleichende Grammatik der baltischen Sprachen*, Oslo, Bergen, Tromsø: Universitetsforlaget.

Tucker Elizabeth Fawcett 1990, *The creation of morphological regularity: early Greek verbs in -éō, -áo, -óō, -úō and -íō*, Göttingen: Vandenhoeck & Ruprecht (= *Historische Sprachforschung*, Ergänzungsheft 35).

Urbutis Vincas 1978, *Žodžių darybos teorija*, Vilnius: Mokslo.

Jurgis PAKERYS
Baltistikos katedra
Vilniaus universitetas
Universiteto g. 5
LT-01513 Vilnius
Lithuania
[jurgis.pakerys@flf.vu.lt]